

مقایسه‌ی پاسخ زنان و کودکان ایرانی به تمجید

اعظم استاجی*، الهام اخلاقی**

چکیده: تمجید و پاسخ به آن جزو زوج‌های هم‌جوار تلقی می‌گردند که دربرگیرنده‌ی جفت نوبت‌ها می‌شوند. با توجه به این‌که پاسخ به تمجید در بسیاری از زبان‌ها حالتی کلیشه‌ای پیدا کرده است و با توجه به این‌که زنان در کاربرد زبان و تبعیت از هنجارهای زبانی حساسیت بیشتری دارند مقاله‌ی حاضر به بررسی و مقایسه‌ی پاسخ زنان و کودکان به تمجید می‌پردازد. نتایج بررسی‌ها نشان می‌دهد که کودکان استفاده‌ی کاملاً خلاقانه و غیرتکراری از زبان دارند و توضیح، بارزترین پاسخ در برابر تمجید در آن‌هاست. اما زنان که در طبقه‌ی بزرگسالان قرار می‌گیرند، کاملاً وابسته به قواعد اجتماعی هستند و از عبارات کلیشه‌ای مخصوصاً تشکر در پاسخ به تعریف و تمجید استفاده می‌کنند. در این میان الگوهای زبانی کودکان دختر نزدیکی بیشتری با الگوهای زبانی زنان داشت.

واژه‌های کلیدی: زنان، تمجید، جفت‌های مجاور، کودکان.

مقدمه

این مقاله به مقایسه‌ی پاسخ زنان و کودکان ایرانی به تمجید پرداخته است و به دنبال این مسأله است که با یافتن راه‌های متنوع پاسخ زنان به تمجید فراهم‌کننده‌ی داده‌هایی برای بررسی‌های مقایسه‌ای و آموزش زبان دوم باشد. همچنین با دانستن این نکته که آیا رفتار زبانی کودکان کلیشه‌ای است یا خیر، با دستور زبان کودکان آشنا شویم و قدرت شناخت رفتارهای کودکان را داشته باشیم. مسلماً این شناخت در مسائلی چون نمایش‌نامه‌نویسی، تألیف کتاب‌های داستان برای کودکان و... مفید خواهد بود. سؤال این پژوهش این است که با توجه به کنش تمجید و پاسخ به آن که رفتاری کلیشه‌ای است، بین پاسخ کودکان و زنان چه تفاوتی وجود دارد؟

فرضیه این است که بین کودکان و زنان تفاوتی وجود ندارد.

در پی رسیدن به هدف این پژوهش می‌توان گفت در تعاملات اجتماعی افراد، غالباً شاهد نوبت‌گیری در مکالمه و تعویض نوبت گفتمان هستیم که در نهایت منجر به مکالمه و صحبت بین افراد می‌شود. در جریان مکالمه مرتباً نقش سخنگو و شنونده عوض می‌شود. گاهی این جابه‌جایی نقش‌ها شامل جفت نوبت‌هایی می‌شود که اصطلاحاً جفت‌های هم‌جوار نامیده می‌شوند. آشکارترین جفت‌های هم‌جوار، احوال‌پرسی، سؤال و پاسخ سؤال، درخواست و تعهد (وعده)، دعوت و پاسخ، وعده و تأیید، پیشنهاد و قبول یا رد آن، قدردانی و تشکر، سلام و پاسخ سلام، خداحافظی و پاسخ آن، تعریف و تمجید و پاسخ به آن و... هستند. (جیمز^۱، ۱۹۹۹: ۱۳۸).

زوج‌های مجاور

جفت‌های هم‌جوار معمولاً از عبارات قراردادی‌ای هستند که از جامعه‌ای به جامعه‌ای دیگر متفاوت‌اند و هر جامعه‌ای شیوه‌ی خاص خود را در برابر آن‌ها در پیش می‌گیرد. جفت‌های هم‌جوار مشتمل بر دو گفته دو گوینده‌اند. در این نوع گفتگوها، پاره گفتار اول نه تنها ادای پاره گفتار دوم را موجب می‌گردد بلکه ایجاب می‌کند که پاره گفتار دوم از نوع خاصی باشد. زوج‌های مجاور و نظام نوبت‌گیری با هم رابطه‌ی تنگاتنگ دارند و در اصل نه تنها تعیین‌کننده‌ی انتخاب گوینده دوم‌اند، بلکه نحوه‌ی برخورد او را نیز با پاره گفتار ادا شده محدود می‌کنند. بنابراین زوج‌های مجاور در تحقق مقاصد تعامل زبانی نقش اساسی دارند. زوج‌های مجاور در نوبت‌گیری، شروع گفتگو و در خاتمه دادن به آن پدیدار می‌گردند. وقتی شخصی از دیگری سؤال می‌کند، نفر دوم بلافاصله در نوبت بعد به سؤال وی پاسخ می‌دهد. پاسخ شخص اخیر صرفاً بیانگر نوبت وی برای صحبت کردن نیست، بلکه می‌توان آن را مساعدت وی در دنبال کردن موضوع صحبت که سؤال شخص را توضیح می‌دهد تلقی کرد (یول، ۱۹۹۶: ۷۷).

جفت‌های مجاور، به عنوان رشته‌های متوالی گفتار پنج ویژگی اساسی دارند. هر چند ممکن است این ویژگی‌ها بدیهی به نظر برسند، اما برای توضیح نحوه‌ی کارکرد جفت‌های مجاور ذکر آن‌ها ضروری است (شگولوف و ساکس، ۱۹۷۳):

1. James

مقایسه‌ی پاسخ زنان و کودکان ایرانی به تمجید ۱۱۷

۱ - زوج‌های مجاور به لحاظ طولی از دو گفته تشکیل شده‌اند که اولین بخش و دومین بخش زوج نامیده می‌شود. مانند:

- سلام - سلام. یا - حالت خوبه؟ - بله، ممنونم.

۲ - با توجه به بخش اول، بخش دوم مرتبط و به عنوان کلام یا گفته‌ی بعدی قابل انتظار است. این امر کاملاً درست است. ما هیچ وقت در پاسخ به سلام نمی‌گوییم چشاتون قشنگ می‌بینه.

۳ - دو بخش یا دو گفته را دو سخنگوی متفاوت ادا می‌کنند. این موضوع لازمه‌ی هر گفتمانی است و گر نه خودگویی خواهد بود.

۴ - زوج‌های مجاور در انواعی ظاهر می‌شوند که مشخص می‌کنند کدام بخش نخست می‌آید و کدام بخش پس از آن. در زوج‌های پرسش - پاسخ، نخست پرسش و در بخش دوم پاسخ آن مطرح می‌شود یا این که تا تعریف و تمجیدی صورت نگیرد، پاسخی دریافت نخواهد شد.

۵ - شکل و محتوای بخش دوم بستگی به نوع زوج مجاوری دارد که نخستین کلام بخشی از آن است. در زوجی شامل پرسش و پاسخ، پاسخ باید متناسب و سازگار با زوج پرسش و پاسخی باشد که پرسش بخشی از آن است.

این پنج ویژگی به زوج‌های مجاور در رعایت نوبت، نقشی اصلی می‌بخشد. اگر یک سخنگو نخستین بخش از یک گفتگو را ادا کند، دومین گفته لزوماً باید دومین بخش همان زوج گفته شده باشد و باید سخنگوی مورد نظر و مناسب بعدی آن را ادا کند. وقتی یکی از گفتگوکننده‌ها از یکی از طرف‌های صحبت سؤال می‌کند، آن شخص را به عنوان سخنگوی بعدی انتخاب می‌کند و او را وادار می‌سازد با ارایه‌ی پاسخی مناسب زوج مجاور را کامل کند. به عبارت دیگر، آن پرسش پاسخی را می‌طلبد که سخنگوی بعدی باید به عنوان کلام بعدی آن را ادا کند. زوج‌های مجاور عنصری اساسی در روشی است که سخنگوی فعلی سخنگوی بعدی را انتخاب می‌کند (طهوریان، ۱۳۸۰: ۹۱). در این مقاله به بررسی یکی از انواع زوج‌های مجاور یعنی تعریف و تمجید و پاسخ به آن در زبان فارسی می‌پردازیم.

تمجید، آشکارکننده‌ی به هم پیوستگی بیان تعریف و تمجید و قبول آن است. شاید خود تعریف و تمجید به صورت یک کنش تهدیدکننده‌ی وجهه عمل کند؛ زیرا ستایش همانند انتقاد، نوعی ارزیابی مخاطب است. در نتیجه می‌تواند هجوم به حفظ وجهه ایجابی تلقی شود. تعریف تمجید می‌تواند برای تقبیح، کنایه، تبریک، تقویت الگوی رفتاری مطلوب یا حتی تقاضای شیء مورد تعریف به کار رود. در

حقیقت این چند نقشی بودن است که منجر به فشار ذهنی سخنگو در هنگام پاسخ به تعریف و تمجید می‌شود. زیرا طرفین باید دو اصل مکالمه‌ای را که کاملاً با هم در تضادند را متعادل کنند: توافق با گفتگوی طرف مقابل‌شان و پرهیز از خودستایی. می‌توان متوسل شدن به اصول رعایت ادب در هر جامعه‌ای را به عنوان راه حل این مسأله پذیرفت. البته همانند سایر مسائل اجتماعی، این اصول اصلاً جنبه‌ی همگانی ندارند و از جامعه‌ای به جامعه‌ی دیگر متفاوت هستند و در هر فرهنگی باید به طور مجزا به دنبال راه حل آن بود، زیرا بسته به وجود مسأله‌ای خاص در هر فرهنگ، تناقص موجود در ذهن تعریف‌شونده بزرگ‌تر می‌شود. در مقاله‌ی لورنزو^۲ (۱۹۹۹) آمده است که در ابتدا پومرانتز^۳ این محظوریت را بر حسب سه نظام محدودیت مطرح ساخته است:

۱- پذیرش / رد تعریف و تمجید؛

۲- موافقت / عدم موافقت با تعریف و تمجید؛

۳- پرهیز از خودستایی.

اما همان‌طور که قبلاً هم ذکر شد، در حال حاضر این محظوریت را منشعب از دو اصل مسأله برانگیز الزام به پرهیز از خودستایی و الزام به موافقت با طرف گفتگو می‌دانیم. این دو به این دلیل در تضادند که خود تعریف و تمجید به خودی‌خود دارای ارزیابی مثبت است، حال چگونه فردی با تعریف و تمجید موافق باشد و در عین حال از خودستایی هم پرهیز کند؟ (لورنزو، ۱۹۹۹).

به جز ویژگی جفت مجاور بودن تعریف و تمجید، این مقوله دارای ویژگی‌های دیگری نیز می‌باشد که اغلب مخصوص هر زبان است. مثلاً ممکن است در زبانی این مقوله دارای ساختار خاص و مجزایی باشد. یا در زبانی دیگر، تمجید بیشتر برای باب صحبت‌گشایی استفاده شود. بسیار پیش می‌آید که تمجید به یک‌باره شروع نمی‌شود. بلکه قبل از آن عبارات آغازگر تمجید به کار می‌رود. در مواردی که می‌خواهیم از فرد ناآشنایی تمجید کنیم، این استراتژی کاربرد بیشتری پیدا می‌کند. از این آغازگرها در مصاحبه‌های موجود در این مقاله استفاده شده است:

- این کاپشن مال شماست؟

- بله.

².N.Lorenzo - Dus

³.C.Pomerantz

خیلی قشنگه.

- ممنون.

- این بلوز رو تازه خریدی.

- آره.

- واقعاً قشنگه.

- قابل شما رو نداره و....

از دیگر ویژگی‌های زوج‌های مجاور و تعریف و تمجید این است که، معمولاً آن‌ها عباراتی قالبی و کلیشه‌ای هستند. شاید یکی از دلایل آن محدود بودن تعداد تکواژها و واژه‌های مورد استفاده برای این مقوله باشد. در تعریف و تمجید بیشتر افعال و صفاتی چون خوب، قشنگ، دوست‌داشتنی، زیبا، بی‌نظیر، عالی و ... دیده می‌شوند.

شاید بتوان یکی دیگر از ویژگی‌های کنش تمجید را تمایل به ادامه صحبت و تصدیق گوینده دانست. حتی می‌توان این موضوع را در زمانی که تمجید رد می‌شود نیز مشاهده کرد. در این زمان گوینده سعی می‌کند دوباره تعریف هم‌سوئی در تصدیق تمجید اولش ارایه کند:

- چه کیف قشنگی داری.

- من این جوری فکر نمی‌کنم. از مد رفته.

- نه هنوزم چرم جذاب و منحصر به فردی داره.

-

با پذیرش این ویژگی، می‌توان گفت در هر حالت، چه تمجید پذیرفته شود و چه رد شود، می‌تواند راهی مناسب برای شروع صحبت و برقراری ارتباط باشد. البته نمی‌توان این موضوع را کتمان کرد که مصداق ارتباط پاسخی است که از طرف مقابل دریافت می‌کنیم.

از بعد اجتماعی تمجید، ابزار ساده اما قدرتمند سازنده‌ی روابط است. هر زمان که از کسی تمجید می‌کنیم، کاملاً بر شخص دیگر متمرکز می‌شویم، فعالانه به جستجوی نکات و نگرش‌های مثبت و ویژه طرف مقابل می‌گردیم. با این کار منفی‌نگری‌ها به کناری گذاشته می‌شود و روابط قوت می‌گیرند، اتکا به

خود و اعتماد به نفس افزایش می‌یابد (وکس^۴، ۲۰۰۷)، هر دو طرف احساس لذت و خوش‌حالی را تجربه می‌کنند. با این حال برخی هم برخلاف این نگرش‌ها فکر می‌کنند و تمجید را نوعی دورویی دانسته‌اند. همان‌طور که گفته شد، یکی از انواع زوج‌های مجاور تمجید و پاسخ به آن است. در میان عموم مردم این نظر وجود دارد که کلاً ایرانیان تمجید را رد کرده و به منظور رعایت ادب، مورد تعریف شده را به شخص دیگری جز خودشان نسبت می‌دهند و به اصطلاح شکسته نفسی می‌کنند. در این مقاله سعی شده است نحوه‌ی پاسخ به کنش تمجید در کودکان شش تا هشت سال و زنان تحصیل‌کرده‌ی بالای بیست سال فارسی زبان، با یک‌دیگر مقایسه گردد تا نمایی کلی از نحوه‌ی برقراری تعامل این کنش در آن‌ها مشخص شود تا ببینیم نظر عامه تا چه میزان درست است و همچنین ببینیم تفاوت سنی تا چه میزان باعث تفاوت در این تعامل می‌شود. هدف دیگر تعیین میزان تأثیر زنان بر نحوه‌ی پاسخ‌دهی کودکان دختر و پسر می‌باشد.

پیشینه تحقیق

تعریف و تمجید کنشی گفتاری است، به این معنا که با بر زبان آوردن جمله‌ای که بیانگر تعریف است عمل تعریف و تمجید صورت می‌گیرد. حق‌شناس (۱۳۷۹) این مقوله را دربرگیرنده‌ی تعریف کردن، تحسین کردن، ستایش کردن، تبریک گفتن یا تهنیت گفتن و تعارف کردن می‌داند (حق‌شناس، ۱۳۷۹: ۲۷۵). در مورد معادل انگلیسی این واژه (compliment) این نکته قابل ذکر است که اولین بار این مفهوم از طریق فرانسه و در سال ۱۵۷۸ رواج یافت و به معنی اتمام اجبار مؤدب بودن بود. در ابتدا این کلمه، همانند کلمه‌ی هم تلفظ‌اش (Complement) نوشته می‌شد. اما از آن‌جا که ریشه‌ی هر کدام مجزا بود، سرانجام در سال ۱۹۲۸ تفاوت تلفظی بین این دو کلمه به‌وجود آمد و اکنون به عنوان واژه‌ای مجزا تبدیل به یک ابزار قدرتمند ارتباط شده است (ریشه‌شناسی^۵، ۲۰۰۱).

طبق تحقیقات قبلی (عشقوی (۱۳۸۷)؛ عسجدی (۱۳۷۹)؛ دانشگر (۱۳۸۱) و درکیچ (۱۳۸۶))، غالباً تعریف و تمجید در ایران، نوعی تعارف به حساب می‌آید. با توجه اندکی به ضرب‌المثل‌های ایرانی این نکته به چشم می‌خورد که تعارفات ریشه در فرهنگ کهن ما ایرانیان دارد. ضرب‌المثل‌ها و اصطلاحاتی هم‌چون تعارف آمد نیامد دارد، تعارف کم کن و بر مبلغ افزا، تعارف را کنار بگذار، تعارف شاه عبدالعظیمی،

4 .Wax

5 .Etymology

مقایسه‌ی پاسخ زنان و کودکان ایرانی به تمجید ۱۲۱

تعارف نکن راحت باش و، مبین این نکته است که از قدیم مقوله‌ای تحت عنوان تعارف، در بین فارسی‌زبانان رواج داشته است. به صورتی که جزء یکی از تعاملات هر روزه‌ی آنان گشته است و بدون هیچ تلاشی در اکثر برخوردها و مهمانی‌ها می‌توان آن را مشاهده کرد. در این میان، تعریف و تمجید هم شکل‌های متنوع و مختلفی را پذیرفته است.

لورنزو (۱۹۹۹) در تحقیقی تحت عنوان «بررسی مقابله‌ای پاسخ‌های تعریف و تمجید بین دانشجویان بریتانیایی و اسپانیایی»، به تحلیل کنش گفتاری تعریف و تمجید به صورت نسبی و نه مطلق و با محوریت ادب ایجابی و اکتسابی پرداخته است. (نیاز فرد به این که با دیگران در ارتباط بوده و به گروهی تعلق داشته باشد را ادب ایجابی و نیازفرد به استقلال از دیگران و مورد تحمیل قرار نگرفتن وی توسط آن‌ها را ادب سلبی می‌گویند). به نظر او جوامع با ادب سلبی از عدم‌توافق در تعریف پرهیز می‌کنند و فرهنگ‌های با ادب ایجابی، عدم‌توافق را نامناسب نمی‌دانند. استراتژی رد تعریف هم در فرهنگ‌های با ادب ایجابی مشاهده می‌شود. او این بررسی را به این علت انجام داده است که علی‌رغم وجود تحقیق‌های زیاد در مورد تعریف و تمجید در لهجه‌های مختلف انگلیسی و زبان‌های دیگر مقایسه‌ای بین آن‌ها وجود نداشته است. او برای این کار از پرسش‌نامه‌ای که به نظر خودش منعکس‌کننده‌ی ارزش‌های فرهنگی است استفاده کرده است.

لورنزو (۱۹۹۹) ذکر می‌کند تمجید و پاسخ به آن تحت تأثیر هنجارهای فرهنگی-اجتماعی و زبانی هستند و زوج‌های هم‌جوار کنشی زنجیره‌ای است که شرایط حاکم بر کنش، آن‌ها را به هم مرتبط می‌کند. او در تحقیقش از طبقه‌بندی پاسخ‌های تمجید هربرت (۱۹۸۹) استفاده کرده است و در تحقیق خود جامعه‌ای با بیش از هزار زن و مرد تحصیل‌کرده‌ی اسپانیایی و بریتانیایی را مورد بررسی قرار داده است. نتایج نشان دادند که شباهت‌ها و تفاوت‌هایی بین جنس‌های مختلف و فرهنگ‌های مختلف وجود دارد. مثلاً مردهای اسپانیایی بیش از زنان اسپانیایی در پاسخ به تعریف و تمجید، آن را مورد طعنه قرار می‌دهند، (نوعی پاسخ تعریف و تمجید که در داده‌های بریتانیایی به چشم نخورده بود). که اگر کسی از لحاظ بین فرهنگی با این مقوله آشنا نباشد، برداشتی منفی از شخصیت پاسخ‌دهنده خواهد کرد. او معتقد است ارزش‌های فرهنگی و هنجارهای ارزش‌مندی را می‌توان از طریق الگوهای گفتاری بیان کرد. می‌توان نتایج به دست آمده از بررسی او را این گونه بیان کرد:

- ۱- تمایل به تمجید واقعی در شرکت‌کنندگان برتانیایی بیش‌تر از شرکت‌کنندگان اسپانیایی بود؛
- ۲- بین شرکت‌کنندگان، مزاح و شوخی در تمجید و پاسخ به آن به طور یکسان مشاهده شده بود؛
- ۳- الگوی متداولی بین شرکت‌کنندگان اسپانیایی مبنی بر درخواست تکرار و گسترش تمجید دیده می‌شد، که در بین شرکت‌کنندگان بریتانیایی مشاهده نشده بود؛
- ۴- در هر دو فرهنگ اجتناب از خودستایی به چشم می‌خورد؛
- ۵- تمایزات جنسیتی در باب کنش تمجید هم، در هر دو فرهنگ به ویژه اسپانیایی به چشم می‌خورد. قبل از لورنزو (۱۹۹۹)، یول^۶ (۱۹۹۶: ۸۸) تمجید را یک کنش گفتاری و از اختلافات اساسی میان فرهنگی معرفی کرده بود.

گفته شد تعریف و تمجید نوعی تعارف محسوب می‌شود. یکی از کارهایی که در این مورد در زبان فارسی وجود دارد، مقاله عشقوی (۱۳۸۷) است که در آن ارتباط بین تعارف ایرانی، زبان و فرهنگ و ضرورت آموزش آن بررسی شده است. به نظر او تفاوت‌های فرهنگی سبب به‌وجود آمدن گونه‌های متفاوت زبانی می‌شود. یکی از این تفاوت‌ها منجر به به‌وجود آمدن گونه‌ی زبانی متفاوتی در زمینه‌ی تعریف و تمجید در زبان‌های متفاوت شده است. هنگامی که زبان‌آموز به یادگیری زبان خارجی می‌پردازد، فرهنگ خود را با فرهنگ زبان جدید در تقابل می‌بیند. در نتیجه لازم است تعارفات به مثابه گونه‌ای از فرهنگ زبانی مورد بررسی قرار گیرند. عشقوی بر لزوم آموزش تعارفات به غیر ایرانیان تأکید می‌کند، زیرا بر این عقیده است که بی‌توجهی به آن و نادیده گرفتن ظرایف فرهنگی در آموزش رفتارهای کلامی به فارسی‌آموزان خارجی، موجب بی‌نزاکتی و سردرگمی می‌شود. در واقع او تعارف را همان مجاز در ادبیات می‌داند که به صورت اصطلاح در آمده است و مفهوم واقعی آن از روی لغات قابل درک نیست. در این مقاله آمده است تعارف ایرانی یکی از رفتارهای فرهنگی-کلامی است که در یادگیری زبان فارسی برای خارجی‌ان مشکل‌ساز است. او نخست سطح زبان‌آموزان را در درک تعارف‌های فارسی تعیین کرد و به این نتیجه رسید که زبان‌آموزان سطح مبتدی درک کمتری از تعارف‌های فارسی داشتند. بعد نقش ملیت زبان‌آموزان در درک تعارف‌های فارسی را بررسی کرد و نشان داد که زبان‌آموزان آسیایی از تعارف‌های فارسی درک بهتری دارند. عشقوی تعارف را نشان‌دهنده‌ی درجه‌ی احترام و ادب و یک هنجار پذیرفته

⁶.Yule

مقایسه‌ی پاسخ زنان و کودکان ایرانی به تمجید ۱۲۳

شده در جامعه ایرانی می‌داند و به این نتیجه می‌رسد که باید آن را در مراحل اولیه آموزش به غیرفارسی‌زبانان تدریس کرد (عشقوی، ۱۳۸۷).

عسجدی (۱۳۷۹)، در مقاله‌ی خود ابتدا به تعریف نظریه‌ی ادب از دیدگاه براون و لوینسون پرداخته است. به نظر او تعارف ایرانی ناشی از دروغ و زرنگی نیست، بلکه نشانه‌ی محبت، صداقت و دوستی است که براون و لوینسون مطرح کرده‌اند. او در آخر به مقایسه‌ی نقش‌های تعارف با ادب عمومی پرداخته است.

دانشگر (۱۳۸۱)، در پژوهشی معناهای لغوی تعارف را با استفاده از فرهنگ‌نامه‌های متفاوت آورده است و آن را در ارتباط نزدیک با اصطلاحات خودمانی، رو دربایستی داشتن یا نداشتن و رسمی بودن یا نبودن قلمداد می‌کند. به نظر او اصولاً تعارف با اشکال و جنبه‌ها و بروزهای گوناگونش، نوعی رفتار در کنار سایر رفتارهای جمعی و فردی ایرانیان است. او می‌افزاید تعارفات در واقع مقدمه‌ی دیدار است و گویا تا آن زمان سخنی ادا نشده و دو طرف گفت‌وگو، هنوز مقصود و مفهوم ذهن خود را آن‌گونه که باید، به دیگری منتقل نکرده‌اند. او در ادامه به طرح تعارف در سفرنامه‌ها و بیان دیدگاه مسافرانی که به ایران سفر کرده‌اند، پرداخته است و نتیجه می‌گیرد که تعارف جزئی از فرهنگ رفتاری ما ایرانیان است که به صورت اصطلاح درآمده است.

در کیچ (۱۳۸۶)، در مقاله‌اش به معرفی نظریه‌ی ادب براون و لوینسون می‌پردازد و هدف از به کار بردن راهکارهای مؤدبانه را حفظ حیثیت مخاطب ذکر می‌کند. به نظر او نظریه‌ی ادب عمومی براون و لوینسون آن قدرها جهانی نیستند و همین یکی از دلایل عدم فهم خارجی‌ها از تعارف فارسی می‌باشد. او سپس به مقایسه‌ی تعارف و نظریه‌ی ادب می‌پردازد. در مقاله‌ی او آمده است که تعارف فارسی بر اساس فرا زبان معناساختی طبیعی، شامل ادب، رو دربایستی، مهمان‌نوازی و تواضع است و او آن را در یک قالب هشت بخشی تعریف کرده است. در ادامه‌ی مقاله، به بررسی نظام ضمیر و فعل زبان فارسی از جنبه‌ی تعارف پرداخته شده است و گفته شده است که تعارف فارسی زمینه‌ای است که در آن تفاوت بین گفتار و نوشتار به خوبی دیده می‌شود. علاوه بر این در تعیین سبک تعارف، موضوع و رابطه‌ی اجتماعی نیز نقش تعیین‌کننده دارند. او تعارف فارسی را یک هنجار اجتماعی غیرقابل مقایسه با آزاد اندیشی یا نآزاد اندیشی می‌داند. در نهایت استفاده از زبان‌شناسی کاربردی را راه حل فهماندن پدیده‌ی تعارف به غیرایرانیان ذکر می‌کند.

بنابراین با توجه به پژوهش‌های پیشین، که در آن‌ها مقایسه‌ای در مورد تفاوت تعارفات زنان و کودکان ایرانی و به ویژه نوع تعریف و تمجید آن انجام نشده است، ضرورت انجام چنین تحقیقی خود را بیش‌تر نشان می‌دهد.

بررسی تمجید با روی‌کرد مقایسه‌ای

گرچه در توصیف تمجید گفتیم که عباراتی قراردادی هستند، اما به این معنی نیست که عبارات ثابتی هستند. این عبارات بسته به عوامل مختلف، می‌توانند متفاوت باشند. همان‌طور که می‌دانیم مهم‌ترین ویژگی زبان، خلاقیت نامحدود آن است. بدین ترتیب تنوع گفتار پدید می‌آید و هر کس برحسب آگاهی و دانش خود به نوعی سخن می‌گوید (پژوهش در فرهنگ: ۱۷۵) و فرایندی مشترک برای کنار آمدن با مسأله‌ی تعامل اجتماعی روزانه بین افراد به‌وجود می‌آید. تعریف و تمجید هم از این قاعده مستثنی نیست. در این بررسی عامل جنسیت و سن به عنوان قیاس این مقوله انتخاب شده است.

روش تحقیق

برای بررسی ۱۲۰ نفر در دو دسته ۶۰ نفره انتخاب شده‌اند: ۶۰ کودک (۳۰ پسر و ۳۰ دختر) شش تا هشت ساله، اول و دوم دبستانی و ۶۰ زن تحصیل‌کرده‌ی بالای بیست سال. برای گرفتن پاسخ‌ها عبارات تعریف و تمجید با الگوی «چه X قشنگی» به تک‌تک اعضا هر دو گروه گفته می‌شد و پاسخ آن‌ها ثبت می‌شد. X یکی از وسایل شخصی شرکت‌کننده در آزمون، اعم از لباس (بلوز و کاپشن)، کیف و کفش بود. کانون توجه بر روی مسأله‌ی مالکیت بوده و از مقولات شخصی دیگر چون زیبایی چهره، تیپ و... که بسیار متنوع هستند صرف‌نظر شده است.

بررسی داده‌ها

با شنیدن یک‌یک پاسخ‌ها مشخص شد تمجید در دو گروه تفاوت بنیادی دارد. نمونه‌هایی از پاسخ‌های داده شده‌ی گروه کودکان در پاسخ به جمله «چه کاپشن / بلوز / کفش قشنگی داری» در زیر آمده است:

- مامانم خریده.

- سلیقه‌ی خودمه.

- یک زیپ هم این‌جا داره (به داخل کاپشن اشاره می‌کرد).

- تازه خریدم.
- مامانم از البسکو برام خریده.
- برای گردن خوبه (اشاره به یقه اسکی بلوزش می‌کرد).
- توشم پشمه. از الماس شرق خریدم.
- با اینا اصلاً روی برفا سر نمی‌خوری، پای آدمم گرم می‌مونه.
- ببینین، آرم تیم مورد علاقمم رو هم روش داره.
- از این بلوز دو تا دارم، اون یکی رنگش سفیده.
- امروز دوست نداشتم لباس فرم بپوشم.
- متشکرم، کادوی تولدمه.
- ممنون، مادر بزرگم برام سوغاتی آورده.
- سکوت.
- ممنونم.
- خواهش می‌کنم.
- متشکرم.
- مرسی.
-

کلیه پاسخ‌های کودکان را می‌توان به ۴ دسته تقسیم کرد:

۱- توضیح؛ ۲- سکوت؛ ۳- تشکر؛ ۴- تشکر و توضیح. میزان استفاده از این دسته‌ها در کودکان پسر

و دختر به قرار زیر است:

جدول (۱) انواع تعریف و تمجید در کودکان

نوع تعریف و تمجید	توضیح	سکوت	تشکر	تشکر - توضیح
پسران	۵۶ درصد	۲۵ درصد	۱۸/۷ درصد	—
دختران	۵۰ درصد	۲۳ درصد	۱۶/۶ درصد	۱۰ درصد

همان‌طور که مشاهده می‌شود کودکان کمترین استفاده از عبارات کلیشه‌ای مثل تشکر را می‌کنند و

در مقابل بیش از نیمی از مواقع در مورد وسیله موردنظر خود توضیحی ارائه می‌دهند. مشاهده می‌شود که

۱۰ درصد از دختران اول تشکر می‌کنند و بعد به توضیح می‌پردازند. این مسأله به دلیل الگوبرداری و تأثیرپذیری بیش‌تر دختران از مادران است.

به نظر می‌رسد کودکان تعریف و تمجید را به راحتی می‌پذیرند و حتی خود تعریفی بر آن می‌افزایند. تعریف و تمجید در آن‌ها احساس غرور و رضایت به وجود می‌آورد. در مورد سکوت آن‌ها می‌توان این توضیح را افزود که بسیاری از کودکان در مواجهه با تعریف و تمجید خصوصاً از طرف فرد بیگانه‌ای سکوت اختیار می‌کنند که می‌تواند به علت خجالت کشیدن، ترس، احساس غریبگی و ... باشد.

حال به نمونه‌هایی از پاسخ‌های داده شده‌ی زنان توجه کنید:

- ممنون.

- ممنون، مرسی.

- متشکرم.

- مرسی.

- مرسی عزیزم.

- چشماتون قشنگ می‌بینه.

- ممنون، حالا تعریف از خود نباش، اما همه همینو می‌گن.

- قابل نداره.

- اصلاً قابل شما رو نداره.

- بی رو دربایستی میگم، اگه خوشتون اومده مال شما.

- قابلتونو نداره، بی‌تعارف می‌گم.

- ۳۰۰۰ تومن خریدم.

- وای ممنون، راست می‌گین؟

- این قدرام قشنگ نیست.

- نه بابا، کهنه شده.

- فکر نکنم.

- ...

مقایسه‌ی پاسخ زنان و کودکان ایرانی به تمجید ۱۲۷

پاسخ این گروه را می‌توان به چهار دسته تقسیم کرد: ۱- تشکر؛ ۲- قابل نداره (عبارتی که در ایران به صورت کلیشه‌ای در جواب تعریف و تمجید بیان می‌شود)؛ ۳- توضیح؛ ۴- رد تعریف. میزان استفاده از این چهار دسته به قرار زیر است:

جدول (۲) انواع تعریف و تمجید در زنان

نوع تعریف و تمجید	تشکر	عبارت کلیشه‌ای (قابل نداره)	رد تعریف	توضیح
میزان هر نوع	۵۰ درصد	۳۰ درصد	۳/۱۳ درصد	۶/۶

در تجزیه و تحلیل این داده‌ها باید گفت همان‌طور که مشاهده می‌کنید، برخلاف کودکان توضیح کمترین درصد را به خود اختصاص داده است و آن چند نفری که توضیح در برابر تعریف دادند رابطه‌ی صمیمی با تعریف‌کننده داشتند.

رد تعریف بسیار با احتیاط صورت می‌گیرد که یا به این علت است که واقعاً با نظر ما مخالفند یا به علت نشان دادن تواضع است (که در ایران مورد دوم بسیار رواج دارد). تشکر و بیان عبارت «قابل نداره» هر دو جزء عبارات کلیشه‌ای شده هستند. در پاسخ «قابل نداره» که بیشتر حالت کلیشه‌ای دارد، شاید تنها ۱/۰ درصد افراد واقعاً راضی به بخشیدن وسیله‌ی خود باشند و ۹۹ درصد افراد صرفاً تعارف می‌کنند. در تمجید نیات مختلفی پوشیده است. هر نیت و منظور و طرز فکری مبنی بر رد یا پذیرش، تملق دانستن تعریف، صادق بودن آن و ... را می‌توان با تشکر پاسخ گفت و ملاحظه می‌شود که در بزرگسالان این نوع پاسخ از همه بیشتر است. گاهی این عمل صرفاً برای رعایت ادب انجام می‌گیرد. تشکر عنصری نسبتاً خنثی برای نشان دادن اجتماعی بودن ماست. همان‌طور که می‌دانیم وقتی درباره‌ی اجتماعی بودن چیزی سخن می‌گوییم، آن‌گاه به رفتار و الگوهای رفتاری به عنوان امور نظم‌دهنده‌ی تعامل بین اعضای جامعه توجه می‌کنیم. تشکر هم نوعی نظم‌دهنده‌ی تعامل است (وای ولو، ۱۳۷۸: ۲۵).

مقایسه نتایج، تفاوت فاحش دو گروه را نشان می‌دهد. کودکان هنوز به مرحله‌ی قانون‌مداری در گفتار وارد نشده‌اند و در نتیجه در گفتارشان خلاقیت وجود دارد. معمولاً در هر پاسخ به روشی غیر تکراری متوسل می‌شوند و به جای کاربرد عبارات ثابت، توضیحی از وسیله خود ارایه می‌دهند. علی‌رغم این که این دسته‌بندی با دسته‌بندی به‌دست آمده از زنان مغایر است، اما کودکان هم به خوبی از عهده‌ی تعاملات اجتماعی برمی‌آیند. با توضیح، آن‌ها نشان می‌دهند متوجه تمجید ما هستند و دوم این که با تمجیدها موافقت کامل دارند. سوم این که تمایل آن‌ها را به ادامه گفت‌وگو نشان می‌دهد. زیرا زمانی که

توضیحی از جانب کودک ارایه می‌شود، تعریف‌کننده دوباره باید واژه یا عبارتی در تصدیق توضیح کودک بیان کند:

- چه کاپشن قشنگی.

- تازه خریدم. ببینید دورویه است.

- آره خیلی قشنگه.

- خیلی ام گرمه.

....

اما در مورد زنان ملاحظات اجتماعی وجود دارد که پاسخ آن‌ها را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد، مثلاً باید این موارد را در نظر گرفت:

- باید تمجید را پذیرفت و آن را بر عهده‌ی شانس یا فرد سومی نگذاشت.

- تمجید را به راحتی و خوش‌رویی بپذیریم، بگذاریم تعریف‌کننده‌ها بدانند ما قدر دان تعریف آن‌ها هستیم.

- پذیرش تمجید نباید به گونه‌ای باشد که حمل بر خودستایی ما شود (سابو^۷، ۲۰۰۸) و....

بنا بر تمام این ملاحظات، تفاوت زنان و کودکان در پاسخ به تعریف و تمجید این است که غالباً جواب‌های گروه اول تشکر و گروه دوم توضیح است. تفاوت جنسیتی در کودکان هم نشان می‌دهد در حالی که کودکان پسر در پاسخ به تعریف و تمجید، تشکر نمی‌کنند، اما ۱۰ درصد از کودکان دختر از این ابزار استفاده می‌کنند. این تفاوت نشان‌دهنده‌ی میزان تأثیرگذاری زنان بر کودکان دختر است.

نتیجه‌گیری

تمجید کنشی اجتماعی است و جزو زوج‌های هم‌جوار است. تعریف‌ها و تمجیدها عباراتی قراردادی هستند که غالباً برای ایجاد ارتباط و ابراز احساسات بیان می‌شوند. این عبارات ابزار قدرتمندی برای برقراری ارتباط مطلوب‌تر و مثبت‌ترند. در این مقاله به بررسی نظام تعریف و تمجید در دو گروه سنی کودکان شش تا هشت ساله‌ی پسر و دختر و زنان تحصیل‌کرده‌ی بالای ۲۰ سال پرداخته شده است. نوع

⁷. Sabo

مقایسه‌ی پاسخ زنان و کودکان ایرانی به تمجید ۱۲۹

پاسخ غالب در کودکان توضیح و در زنان تشکر است. این تفاوت ناشی از کلیشه‌ای شدن رفتار زنان است. تفاوت دوجنس دختر و پسر در این است که ۱۰ درصد از دختران اول تشکر می‌کنند و بعد به توضیح می‌پردازند. این مسأله هم به دلیل الگوبرداری بیشتر تر دختران از مادران است. این نتایج نشان می‌دهند که میزان تأثیرگذاری زنان بر فرزند دختر بیشتر از فرزند پسر است. تا آن‌جا که دختر از همان کودکی خود را در قالب زن آینده فرض می‌کند و بیشتر از پسران سعی در الگوبرداری از مادر خویش دارند. با توجه به این که تمجید یکی از اختلافات اساسی میان فرهنگی است و به شدت وابسته به فرهنگ است مقایسه این نتایج با دیگر فرهنگ‌ها می‌تواند نکات جالبی را آشکار سازد.

منابع

- پژوهش در فرهنگ عمومی (۱۳۷۸) طرح ساماندهی فرهنگی فعالیت‌های پژوهشی، انتشارات کتاب باز.
- حق شناس، محمدعلی و دیگران (۱۳۷۹) فرهنگ معاصر هزاره، انتشارات فرهنگ معاصر.
- دانشگر، محمد (۱۳۸۱) تعارف و فرهنگ ان نزد ایرانیان، تهران: نامه پارسی، شماره ۲.
- درکیچ، منیر (۱۳۸۶) چرا خارجی‌ها تعارف فارسی را نمی‌فهمند؟ تهران: نامه پارسی، شماره های ۱ و ۲.
- عسجدی، مینو (۱۳۷۹) «مقایسه‌ای بین تعارف فارسی و لیما در چینی»، مجموعه مقالات چهارمین کنفرانس نظری و کاربردی، ج ۲، تهران.
- عشقوی، ملیحه (۱۳۸۷) «ضرورت آموزش تعارف‌های ایرانی به فارسی‌آموزان خارجی» مجموعه مقالات سمینار آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان، تهران: کانون زبان ایران.
- وای‌وار، فرانک رابرت (۱۳۷۸) انسان‌شناسی فرهنگی، ترجمه‌ی علیرضا قبادی، انتشارات دانشگاه بوعلی سینا.
- هربرت‌تاج، کلارک (۱۳۸۰) روان‌شناسی اجتماعی: کاربرد زبان و سخنگویان زبان، ترجمه‌ی جواد طهوریان، مشهد: شرکت به نشر.
- Etymology Dictionary (online)** (2001) Doug has Harper word net.
- James, Carl** (1999) *Contrastive Analysis*, Longman.
- N, Lorenzo- Dus** (1999) Compliment responses among British and Spanish university students ,www.elsevier.n/locate/pragmatic; *JOurnal of pragmatic*.
- Schegloff, Emanuel A. and Harvey Sacks** (1973) Opening up closin. *Semiotic* 8.
- Wax, Dustin** (2007) How to take a compliment, www.Rohitrohila.com.
- Webster's Revised Unabridged Dictionary** (1996,1998) MTCRA Inc
- Yule, George** (1996) *Pragmatics*, Oxford University press.